

HUULIOLUKU

Hannele Hyvärinen

Puhe muodostuu äänneistä eli foneemeista. Äänneet tuotetaan ääntöväylässä muodostamalla kielen, huulten ja leuan asennoilla jokaiselle äänneelle tyypillinen muoto. Huulioluvulla tarkoitetaan näiden suun alueen liikkeiden seuraamista kommunikaatiotilanteissa. Termi *huulio* viittaakin koko artikulaatioelimistöön (engl. *speechreading*), ei vain huuliin. Myös kasvojen ilmeet ja eleet antavat tarvittavaa, visuaalista, informaatiota. Huulioluku tukee puheen ymmärtämistä ja huuliosta saadut visuaaliset vihjeet ikään kuin täydentävät kuultua puhetta. Visuaalisten vihjeiden lisäksi myös konteksti ja tiedossa oleva puheenaihe tuovat kuulijalle lisäinformaatiota helpottaen huuliolukua.

Näönvaraisesti havaittuja huulion liikkeitä kutsutaan viseemeiksi. Toisistaan erotettavia foneemeja on enemmän kuin viseemejä, sillä osa viseemeistä näyttää samalta vaikka kuullut äänneet ovatkin eroteltavissa (esim. /m/ - /p/ - /b/ ja /n/ - /l/). Lisäksi osa äänneistä muodostetaan suun sisällä (esim. /h/, /g/), jolloin niiden erottaminen huuliosta on hyvin vaikeaa.

Vokaalit ovat helpompi lukea huuilta kuin konsonantit. Vokaalit on erotettavissa toisistaan huulten muodon (esimerkiksi pyöritys /o/, /ö/ ja /y/ -äänneissä) ja kielen asennon perusteella. Helpoimmin toisiinsa sekoittuvat vokaalit /i/ ja /y/ sekä /a/ ja /ä/.

Jotkin konsonantit sekoittuvat huuilta luettaessa toisiinsa samankaltaisen viseemin tai näkymättömyytensä vuoksi kuten edellä esitettiin. Tarkinkin huuilta lukija saa selvän vain noin puolesta suomen kielen äänneistä. Osa hyvästä huuliolukutaidosta on myös päättelykykyä ja kielellistä osaamista. Kielellisesti taitava henkilö pystyy päättelemään sanan tai lauseen osan tilanteesta ja lauseyhteydestä pystyen siten mielessään täydentämään tai korjaamaan lauseen mielekkääksi, vaikka huuliosta saatu informaatio olisikin puutteellinen tai virheellinen (esim. Isa at-aisee naudan rahalla → Isä katkaisee laudan sahalla, Pika tule uomenna → Mika tulee huomenna).

Huulion ymmärrettävyyteen vaikuttaa puhujan ominaisuudet kuten puhetapa, puhenopeus ja ilmeikkyyt. Tutun puhujan huuliosta on helpompi saada selvää kuin vieraan puhujan huuliosta. Artikulaatioliikkeiden selkeys lisää ymmärrettävyyttä, mutta liioitellut tai hidastetut puheliikkeet sen sijaan vaikeuttavat huuliolukua merkittävästi. Valaistus on etäisyyden ohella tärkein huulion näkävyyteen vaikuttava tekijä. Ikkunasta tulevan luonnonvalon olisi hyvä tulla huuliota lukevan takaa valaisten puhujan kasvot. Näkävyyttä heikentävät huonon valaistuksen lisäksi myös puhujan parta/viikset, pään ja käsien liikkeet sekä mahdollinen syöminen.

Huulioluku on erityisen tärkeä taito kuulovikaisille, mutta myös normaalikuuloiset käyttävät sitä (usein tietämättään) erityisesti vaikeissa kuunteluolosuhteissa. Useimmille huonokuuloisille huulioluku on hyvin merkittävä puheen ymmärtämistä tukeva menetelmä, ja jo varhaisvaiheista lähtien ympäristön on hyvä kiinnittää lapsen huomio puhujan kasvoihin. Tämä tukee paitsi huulioluvun luontaista kehitystä, myös vuorovaikutuksen ja katsekontaktin vahvistumista.

On kuitenkin tärkeää, että huuliolukua harjoitellaan myös tietoisesti viimeistään kouluiässä – näin huulioluvusta tulee arjessa selviytymistä tukeva taito. Mikäli huonokuuloinen lapsi

saa puheterapiaa, on huulioluvun kehittäminen usein yhtenä kuntoutuksen tavoitteena. Jos lapsi ei saa puheterapiaa, voi kuntoutusohjaajalta tai keskussairaalasta tiedustella paikallisten puheterapeuttien yhteystietoja huuliolukuohjauksen saamiseksi. Myös terveyskeskuksessa työskenteleviä puheterapeutteja voi konsultoida asiassa. Joskus myös erityisopettajat harjoittavat huuliolukutaitoa kouluissa.

.